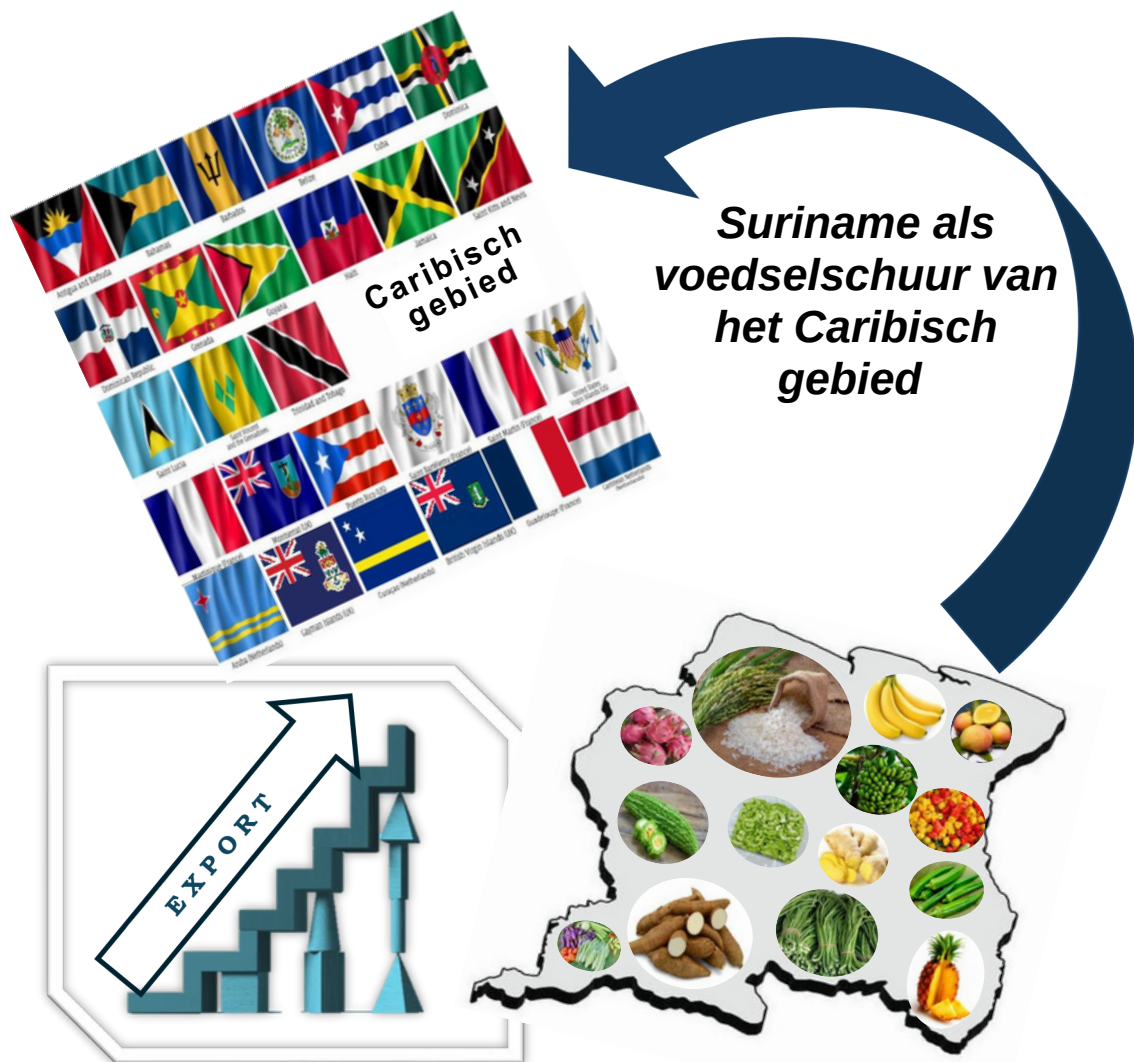

DOELMATIG- EN DOELTREFFENDHEIDSONDERZOEK

***Het resultaat van 10 jaren
exportbevorderingsbeleid van landbouwproducten***

DOELMATIG- EN DOELTREFFENDHEIDSONDERZOEK

Het resultaat van 10 jaren exportbevorderingsbeleid van landbouwproducten

Paramaribo, december 2024

Voorwoord

Dit rapport betreft een Doelmatig- en Doeltreffendheidsonderzoek (DDO) met als thema: *“Suriname als voedselschuur van het Caribisch gebied. Het resultaat van 10 jaren exportbevorderingsbeleid van landbouwproducten”*.

Dit onderzoek heeft betrekking op het beleid van het Ministerie van Landbouw, Veeteelt en Visserij (LVV) inzake de exportbevordering van landbouwproducten naar het Caribisch gebied in de periode 2013 - 2022. De vraag in hoeverre dit beleid doeltreffend is geweest, tracht de Rekenkamer van Suriname (Rekenkamer) met dit onderzoek te beantwoorden.

Dit onderzoek is een historisch moment in het bestaan van de Rekenkamer. Het betreft de realisatie van één van de strategische doelstellingen van de Rekenkamer, namelijk het in staat zijn om - ondanks de schaarse middelen - zelfstandige en onafhankelijke DDO-onderzoeken te kunnen uitvoeren. Deze mijlpaal is bereikt door samenwerking met de Algemene Rekenkamer Nederland (AR), binnen het Makandra - programma. De focus van dit programma is gericht op het verstrekken van technische assistentie aan instanties binnen de Surinaamse overheid.

De kick-off van de DDO ‘on-the-job’ training vond plaats in oktober 2023, onder supervisie van twee trainers van AR, en dit is het eindproduct.

De Rekenkamer heeft aan de hand van haar bevindingen met betrekking tot voornoemd onderzoek dit rapport opgesteld en zij is ervan overtuigd dat het een positieve sociaal-economische verandering teweeg zal brengen en de nodige impact zal sorteren, waarbij een handreiking wordt gedaan naar zowel de overheid alsook naar haar belangrijkste stakeholder: het volk van Suriname.

Een speciaal woord van dank gaat uit naar het personeel, de directie en de minister van het Ministerie van LVV en alle andere instanties voor de samenwerking met en assistentie aan het onderzoeksteam, de AR voor hun begeleiding en ondersteuning en bovenal het onderzoeksteam ondersteund door het personeel, management en college van de Rekenkamer van Suriname.

Paramaribo, december 2024

De Rekenkamer van Suriname

Dhr. drs. S. Bhoendie

(Voorzitter)

Mevr. drs. N.H. Vredeberg, MBA

(Secretaris)

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Lijst van Afkortingen	4
1. Over het onderzoek	5
1.1 Waarom dit onderzoek?.....	5
1.2 Wat hebben we onderzocht?	5
1.3 Hoe hebben we dit onderzoek uitgevoerd?	6
1.4 Leeswijzer	6
2 Het Surinaamse exportbeleid voor landbouwproducten	7
3 Ontwikkeling van de export van Surinaamse landbouwproducten	8
4 Effectiviteit van overheidsinvesteringen	11
4.1 Zelf produceren.....	11
4.2 Zelf opzetten van faciliteiten	12
5 Effectiviteit van stimulerende financiële maatregelen	17
5.1 NOFA (leningen)	17
5.2 SAMAP (grants).....	17
6 Alternatieve bestedingen	19
6.1 Subsidie en lening Food and Agricultural Industries N.V.	19
6.2 De gevolgen van de alternatieve bestedingen	20
7 Overzicht effectiviteit exportbevorderingsmaatregelen	22
8 Conclusies en aanbevelingen	24
9 Bestuurlijke reactie en nawoord	25
9.1 Bestuurlijke reactie minister van LVV	25
9.2 Nawoord Rekenkamer van Suriname.....	25

Bijlagen:

- 1: Methodologische verantwoording
- 2: Normen en bevindingen
- 3: Bronvermelding
- 4: Eindnoten

Lijst van Afkortingen

ADRON	Anne van Dijk Rijst Onderzoeksinstituut Nickerie
BR	Begrotingsrekening
CARICOM	Caribbean Community
DDO	Doelmatigheids- en Doeltreffendheidsonderzoek
DNA	De Nationale Assemblée
FAI	Food Agriculture Industries
IFMIS	Integrated Financial Management Information System
ISSAIs	International Standards of Supreme Audit Institutions
IVP	Invitroplants
KKF	Kamer van Koophandel en Fabrieken
MCP	Melk Centrale Paramaribo
Min LVV	Ministerie van Landbouw, Veeteelt en Visserij
MOP	Meerjaren Ontwikkelingsplan
NOFA	Nationaal Ontwikkelingsfonds voor Agribusiness
Rekenkamer	Rekenkamer van Suriname
S.B.	Staatsbesluit van de Republiek Suriname
SAMAP	Suriname Agriculture Market Access Project
SNRI	Stichting Nationale Rijstonderzoeksinstituut

1. Over het onderzoek

1.1 Waarom dit onderzoek?

In potentie kan Suriname binnen de Caribische regio een belangrijke producent en exporteur van landbouwproducten zijn. Het land heeft een oppervlakte van 163.820 km², een tropisch klimaat en zeer vruchtbare gronden, dat de burgers de mogelijkheid biedt om zowel klein- als grootlandbouw uit te oefenen. Historisch gezien vormt de landbouwsector een belangrijk onderdeel van de Surinaamse economie.

Door het verbouwen van landbouwproducten op grote schaal wordt allereerst de voedselzekerheid gewaarborgd voor de Surinaamse samenleving. Daarnaast kan de Surinaamse economie profijt hebben van de inkomsten die worden gegenereerd uit de export van landbouwproducten.

De Surinaamse regering heeft voor het eerst in 2010 de ambitie uitgesproken om Suriname tot de voedselschuur te maken van het Caribisch gebied, een doelstelling die door achtereenvolgende regeringen is onderschreven. De overheid heeft hiervoor echter pas in 2013 beleid ontwikkeld. Het Ministerie van Landbouw, Veeteelt en Visserij (LVV) is verantwoordelijk voor het beleid dat de export van landbouwproducten bevordert.

De Rekenkamer heeft onderzoek gedaan om te achterhalen in hoeverre het beleid van het Ministerie van LVV vanaf 2013, dus 10 jaar later, effectief is geweest bij het behalen van de doelstelling om Suriname de voedselschuur van het Caribisch gebied te maken.

1.2 Wat hebben we onderzocht?

In dit onderzoek hebben wij ons gericht op de effectiviteit van het beleid van het Ministerie van LVV met betrekking tot de bevordering van de export van landbouwproducten naar het Caribisch gebied. In het onderzoek geven we antwoord op de volgende onderzoeksvragen.

Hoofdvraag

Heeft het beleid van het Min LVV in de periode 2013-2022 bijgedragen aan een toename van de export van landbouwproducten naar het Caribisch gebied?

Deelvragen

- 1. Heeft het ministerie concrete doelen geformuleerd met betrekking tot de exportbevordering van landbouwproducten naar het Caribisch gebied?*
- 2. Welke maatregelen heeft het ministerie genomen om deze doelen te verwezenlijken?*
- 3. Hebben deze maatregelen geleid tot een toename van de export van landbouwproducten naar het Caribisch gebied?*
- 4. Indien de maatregelen niet hebben geleid tot een toename van voornoemde export, wat zijn de oorzaken?*

1.3 Hoe hebben we dit onderzoek uitgevoerd?

Dit onderzoek is verricht bij het Ministerie van LVV. De informatie ten behoeve van ons onderzoek is onder meer verzameld door het afnemen van interviews met diverse stakeholders en het uitvoeren van documenten- en data-analyse.

Als onderdeel van het onderzoek hebben we uit de begrotingen van 2013 tot en met 2022, 11 maatregelen geïdentificeerd die een direct verband hebben met de export van landbouwproducten. Vervolgens hebben we voor deze maatregelen een reeks normen vastgesteld om na te gaan of deze hebben bijgedragen aan bevordering van de export. Naast het toetsen van deze normen voor de individuele maatregelen, hebben we aan de hand van exportgegevens de ontwikkeling van de export van landbouwproducten uit Suriname naar het Caribisch gebied vastgesteld. In bijlage 1 (methodologische verantwoording) en bijlage 2 (normen en bevindingen) zijn de vastgestelde normen en aanvullende informatie over de uitvoering van ons onderzoek weergegeven.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 gaan we in op het beleid van het Ministerie van LVV met betrekking tot de exportbevordering van landbouwproducten over de periode 2013 tot 2022. In hoofdstuk 3 tonen we de exportontwikkeling van de landbouwproducten naar het Caribisch gebied gedurende de onderzoeksperiode. In hoofdstuk 4 en 5 bespreken we de resultaten van overheidsinvesteringen en stimulerende financiële maatregelen. Daarna gaan we in hoofdstuk 6 in op de alternatieve bestedingen van gelden voor het exportbeleid dat we tijdens ons onderzoek zijn tegengekomen en in hoofdstuk 7 bespreken we de effectiviteit van alle maatregelen tezamen. In hoofdstuk 8 komen de conclusies en aanbevelingen aan de orde.

In hoofdstuk 9 sluiten we af met het nawoord van de Rekenkamer.

2 Het Surinaamse exportbeleid voor landbouwproducten

Het beleid van het Ministerie van LVV met betrekking tot de export van landbouwproducten, is onderdeel van het agrarisch beleid. Dit agrarisch beleid heeft naast het doen ontwikkelen van de agrarische sector tot de voedselleverancier van het Caribisch gebied, nog een aantal andere doelstellingen. Zo beoogt het beleid ook de voedselzekerheid en voedselveiligheid voor de Surinaamse bevolking te waarborgen, een duurzame agrarische sector te ontwikkelen en de bijdrage van die sector aan de Surinaamse economie te vergroten¹.

Het Ministerie van LVV heeft in meerdere beleidsdocumenten, zoals in de begrotingen, ontwikkelingsplannen en beleidsnota's, aangegeven te streven naar het bevorderen van de export van landbouwproducten naar het Caribisch gebied. Dit doel is in de periode 2013-2022 echter nergens concreet geformuleerd. Er is namelijk niet aangegeven welke meetbare uitkomst verwacht mag worden nadat het exportbeleid in praktijk is gebracht. Hierbij valt te denken aan het verwachte exportvolume of de minimaal verwachte procentuele toename van de export naar het Caribisch gebied.

Ook is het niet duidelijk uit welke maatregelen het exportbeleid voor agrarische producten precies bestaat. Dit is voor de periode 2013-2022 nergens in een overkoepelend document vastgelegd. Om een goed beeld te krijgen van de door het Ministerie getroffen maatregelen, heeft de Rekenkamer zelf een overzicht gemaakt van alle maatregelen die in de begrotingen zijn opgenomen om de export van landbouwproducten te bevorderen. Hiervoor hebben we gebruik gemaakt van begrotingen van de dienstjaren 2013-2022 van het Ministerie van LVV.

Hierin zijn maatregelen vastgelegd, die betrekking hebben op de bevordering van de export van landbouwproducten. Dit heeft geleid tot het identificeren van de volgende elf maatregelen waarvan we de effectiviteit in latere hoofdstukken van dit rapport beschrijven:

- **Overheidsinvesteringen (hoofdstuk 4)**
  - Zelf produceren
    - Cassavefabriek
    - Ananasverwerkingsfabriek
  - Zelf opzetten van faciliteiten
    - Packing House
    - Frozen Fruit Export N.V.
    - Vitro-lab
    - Tuinbouwkassen
    - SNRI/ADRON
    - Internationale agrarische beurs
- **Stimulerende financiële maatregelen (hoofdstuk 5)**
  - NOFA (leningen)
  - SAMAP (grants)
- **Alternatieve bestedingen (hoofdstuk 6)**
  - Subsidie en lening (FAI N.V.)

3 Ontwikkeling van de export van Surinaamse landbouwproducten

In de periode 2013-2022 heeft Suriname diverse landbouwproducten afgezet op de wereldmarkt zoals rijst, bananen, palmpitten, kokosnoten, pinda's, bakbananen, cassave en citrusvruchten. Suriname exporteert momenteel onder meer naar het Caribisch gebied, Zuid-Amerika, Europa en de Verenigde Staten van Amerika.

In dit onderzoek hebben we de focus gelegd op de ontwikkeling van de export van landbouwproducten naar het Caribisch gebied, over een periode van tien jaar, vanaf 2013.

Suriname heeft over de periode 2013-2022 naar elf landen van het Caribisch gebied geëxporteerd. Als lid² van de Caribbean Community (CARICOM)³ heeft Suriname een vrije toegang tot deze afzetmarkten, wat een belangrijk voordeel is.

De landbouwproducten die Suriname exporteert, worden opgesplitst in 4 categorieën namelijk: (1) rijst, (2) groenten & knollen, (3) fruit⁴, (4) verwerking van groenten, vruchten en andere plantendelen.

Figuur 1 laat de 4 categorieën landbouwproducten volgens de douanewaarden (in Amerikaanse dollars) over de periode 2013-2022 zien. Figuur 1a is een verduidelijking van de 3 categorieën groenten & knollen, fruit, verwerking van groenten, vruchten en andere plantendelen.

Deze figuren tonen aan dat de exportwaarde naar het Caribisch gebied in 2022 afneemt voor alle Surinaamse landbouwproducten (4 categorieën).

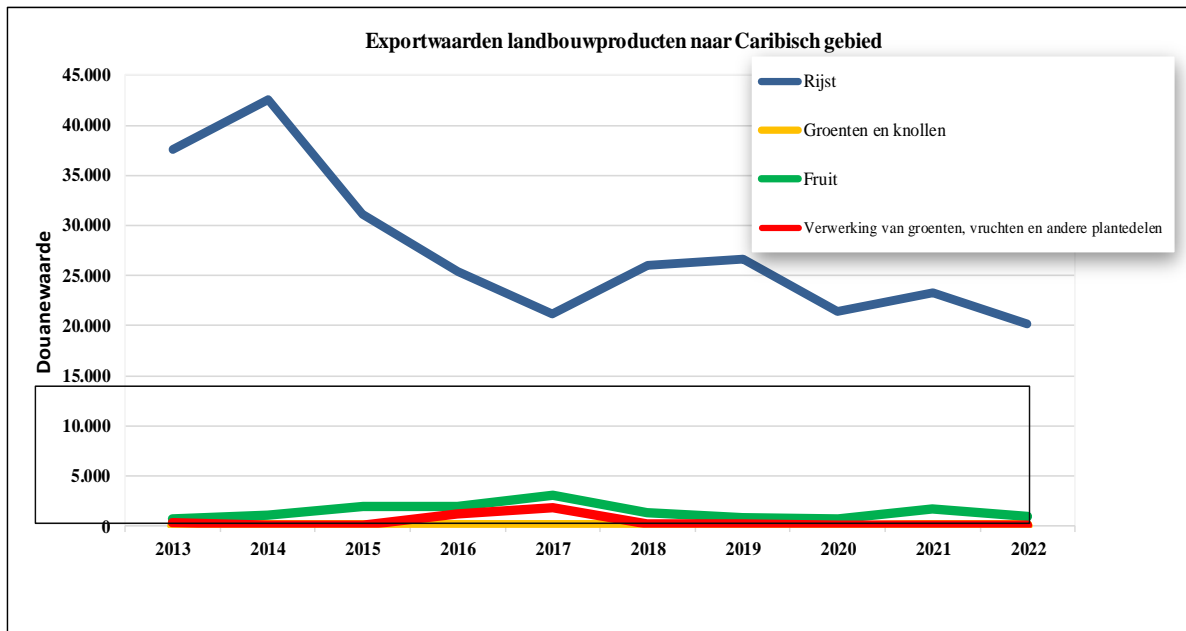
Uit de onderstaande grafiek kan onder andere worden afgeleid dat rijst het voornaamste exportproduct van Suriname is. We zien dat de exportwaarde van rijst in 2014 het hoogst is, namelijk \$ 42.5 miljoen. In de jaren daarna vertoont de export van rijst naar het Caribisch gebied een neerwaartse trend naar \$20.2 miljoen in 2022.

Na rijst is fruit het voornaamste agrarische exportproduct van Suriname. In 2017 bereikte de export van fruit de hoogste exportwaarde. In de periode 2018-2021 is er sprake van een constante daling met uitzondering van 2021. In 2022 is er wederom sprake van een lichte daling.

De categorie 'verwerking van groenten, vruchten en andere plantendelen' bereikte in 2017 de hoogste exportwaarde. In de periode 2018-2022 is er sprake van een daling met uitzondering van 2019.

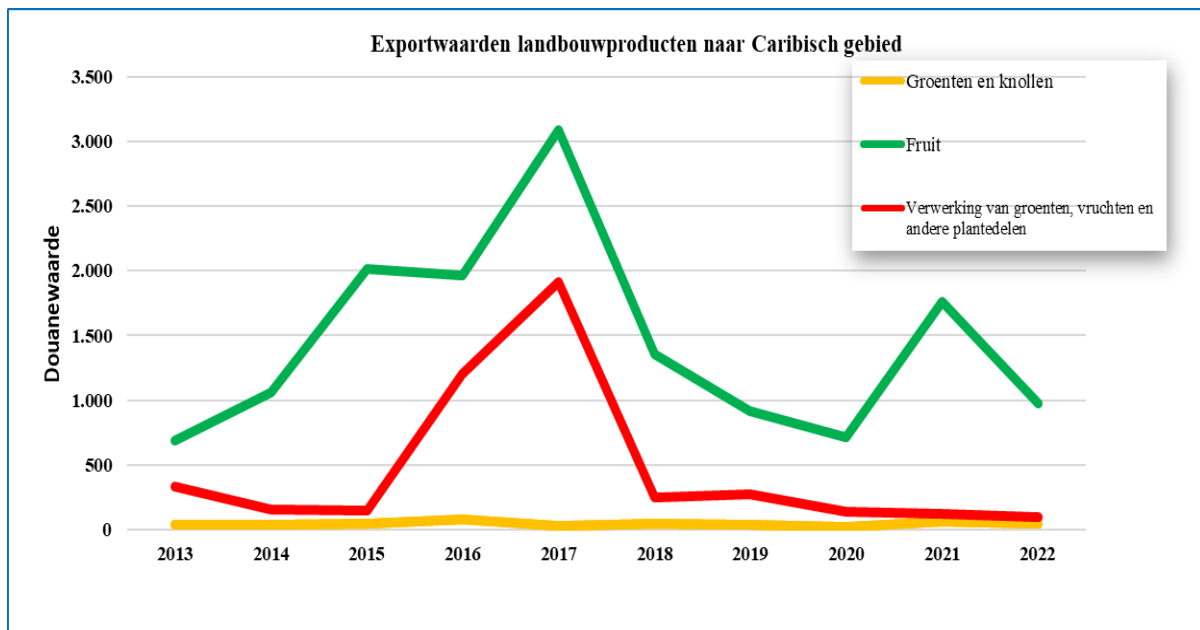
Afsluitend zien we voor de categorie 'groenten en knollen' in 2016 de hoogste exportwaarde. In de periode hierna is er sprake van een fluctuatie. De omvang van de export in deze categorie ten opzichte van andere categorieën is echter beperkt.

Figuur 1: Grafische weergave exportwaarde van landbouwproducten x US1000

Bron: exportdata-afdeling landbouwstatistiek (Min van LVV)

Figuur 1a: Verduidelijking 3 categorieën landbouwproducten

Bron: exportdata-afdeling landbouwstatistiek (Min van LVV)

De hierboven getoonde ontwikkeling laat zien dat de Surinaamse overheid er niet in is geslaagd om Suriname in tien jaar tijd tot de voedselschuur van het Caribisch gebied te maken. Natuurlijk zijn hiervoor ook externe factoren aan te wijzen, die buiten de directe invloedssfeer van de Surinaamse overheid lagen. Zo had COVID-19 een negatief effect op de export van landbouwproducten, omdat er gedurende de pandemie niet alleen minder veldwerk mogelijk was, maar ook beperkte transport van goederen. Daarnaast zaten de klimatologische omstandigheden niet mee, waardoor de productie te

lijden had van droogte en wateroverlast. Maar de genomen maatregelen hebben evenmin tot het gewenste doel geleid. In de volgende hoofdstukken bespreken we de bijdrage van elk van deze maatregelen aan de bevordering van de export.

4 Effectiviteit van overheidsinvesteringen

Het beleid van de overheid in de periode 2013-2022 met betrekking tot de export van landbouwproducten, was overwegend gebaseerd op het zelf produceren van landbouwproducten of het opzetten van een faciliteit. Deze plannen waren bedoeld ter ondersteuning van de export van landbouwproducten. De effectiviteit van deze maatregelen bespreken we hieronder.

4.1 Zelf produceren

Allereerst kijken we naar enkele in de begroting opgenomen pogingen van het ministerie om zelf landbouwproducten te produceren. We zullen zien dat deze pogingen niet succesvol zijn geweest.

Cassavefabriek

Op diverse momenten in de periode 2013-2022, heeft het Ministerie van LVV, plannen gehad om zelf cassave te produceren. In 2015 en 2016 maakte het Ministerie van LVV een bedrag op de begroting vrij voor het opzetten van een cassavefabriek in het district Saramacca. Deze fabriek is echter niet gerealiseerd. Wij hebben niet kunnen vaststellen of de middelen die waren gereserveerd voor de bouw van voornoemde fabriek zijn aangewend.

Daarnaast heeft het ministerie een bedrijf genaamd Innovative Agro-Processing Industries N.V. (IAP) overgenomen. Dit bedrijf dat is opgericht in 2012, had als hoofddoel om cassave industrieel te verwerken tot meel en glutenvrije producten. In april 2013 is het bedrijf volledig overgenomen door de Staat Suriname voor een koopsom van 1 SRD.

In de periode 2012 tot en met 2015 heeft IAP N.V. cassavemeel geproduceerd, waarbij er in 2015 ook sprake was van export naar Barbados. Maar het bedrijf bleek niet levensvatbaar. Diverse bronnen laten zien dat dit onder meer het gevolg was van een onjuiste kostprijberekening, ongeschikte machines en een verkeerde teeltmethode.⁵ In 2022 heeft de minister van LVV het bedrijf IAP N.V. onbruikbaar verklaard voor de verwerking van cassave en is de fabriek ontmanteld.

Al met al moeten we constateren dat deze maatregelen van de overheid om de export van cassave en cassaveproducten te stimuleren, niet effectief zijn geweest.

Bron: Foto website De neergang van de Surinaamse Cassavefabriek – Waar ging het mis? | Suriname Nieuws Centra

Ananasverwerkingsfabriek

In de dienstjaren 2015 en 2016 is ook het opzetten van een ananasverwerkingsfabriek in het district Para voorbereid (respectievelijk begroot voor een bedrag van SRD 4.020.000 in 2015, en in 2016 was het begrote bedrag onbekend). Wij hebben niet kunnen vaststellen of de middelen die waren gereserveerd voor de bouw van voornoemde fabriek, al dan niet zijn aangewend.

Wat we wel kunnen vaststellen is dat de ananasverwerkingsfabriek er niet is gekomen. Wij hebben geen verklaring kunnen vinden voor het feit dat voornoemde fabriek niet is opgezet en hebben geconstateerd dat de plannen van de overheid om de export van ananas te stimuleren, niet effectief zijn geweest.

4.2 Zelf opzetten van faciliteiten

Naast eigen productielijnen, zagen we in achtereenvolgende begrotingen van het Ministerie van LVV, plannen voor het zelf bouwen of overnemen van faciliteiten waarvan landbouwbedrijven gebruik kunnen maken om zo hun export te vergroten. Ook deze initiatieven hebben tot op heden maar zeer beperkt effect gehad, zo blijkt uit ons onderzoek.

Opvallend is dat ruime bedragen die bestemd waren voor de exportbevorderingsmaatregelen Packing House, Frozen Fruit Export N.V. (Frozen fruit) en Invitroplants (IVP), voornamelijk zijn overgeheveld naar Food Agriculture Industries N.V. (FAI) als een lening en een extra subsidie. Tevens zijn voren- genoemde middelen in veel mindere mate voor Stichting Nationale Rijstonderzoeksinstituut/Anne van Dijk Rijst Onderzoeksinstituut Nickerie (SNRI/ADRON) besteed om het voortbestaan van deze parastatalen te waarborgen.

In hoofdstuk 6 gaan we hier nader op in.

Hieronder bespreken we eerst de resultaten van de afzonderlijke maatregelen om zelf faciliteiten op te zetten.

Packing House

Gedurende een groot deel van de onderzoeksperiode heeft het Ministerie van LVV geprobeerd een 'Packing House' op te zetten. Deze faciliteit zou Surinaamse landbouwexportproducten moeten voorzien van duurzame verpakkingsmaterialen. Met uitzondering van de jaren 2017 tot 2020 is er in de begroting elk jaar geld vrijgemaakt voor deze maatregel. Het ministerie geeft in zijn plannen aan dat het een Packing House in samenwerking met private bedrijven wil ontwikkelen, middels een zogenoemde public private partnership agreement.

Tijdens ons onderzoek hebben wij gezien dat een aanvang is gemaakt met de voorbereidingen voor het opzetten van de Packing House, inclusief vriesfaciliteiten.

Op basis van een inspectie van het terrein waar de Packing House zou moeten zijn gerealiseerd, troffen we onderstaande fabrieksloods aan.

Fabrieksloods van buiten

Fabrieksloods van binnen

Wij hebben geconstateerd dat het gebouw nog niet was ingericht. Er is bijvoorbeeld nog geen verpakkingsapparatuur aanwezig. Hoewel in het plan is opgenomen dat een Packing House zou worden opgezet, inclusief vriesfaciliteiten, hebben wij geen vriesfaciliteiten aangetroffen.

Wij hebben geconstateerd dat het plan van de overheid om een Packing House, inclusief vriesfaciliteiten, op te zetten en zodoende de export van landbouwproducten te stimuleren, niet effectief is geweest. Deze faciliteit is immers (nog) niet operationeel.

Frozen Fruit Export N.V.

In de begroting van de dienstjaren 2021 en 2022 heeft het Ministerie van LVV het plan opgenomen om Frozen Fruit op te zetten. Het gaat hierbij om een fabriek voor het verwerken, invriezen en exporteren van groente en fruit.

In ons onderzoek hebben we achterhaald dat het Ministerie van LVV in 2022 een bedrijf heeft gecontracteerd om de plannen voor een Frozen Fruit fabriek nader uit te werken. Volgens recente plannen zou de bouw van een fabriek in het eerste deel van 2024 beginnen. Deze bouw is eind 2024 echter nog niet gestart.

Wij hebben op basis hiervan geconstateerd dat de plannen van de overheid om een fabriek op te zetten voor het verwerken, het invriezen en het exporteren van groente en fruit ter bevordering van de export van landbouwproducten, tot dusver niet effectief zijn geweest.

Vitro-lab (plantvermeerderingslaboratorium)

Uit de begrotingen maken wij op dat het Ministerie van LVV al jarenlang onder eigen beheer een faciliteit voor het veredelen van planten wil realiseren. Zo stond in het dienstjaar 2014 en 2015 het plan in de begroting om een 'vitro-lab' (een plantvermeerderingslaboratorium) op te zetten. Daardoor kon volgens de begroting voldaan worden aan de verwachte vraag naar specifieke plantensoorten die nodig zijn bij het beplanten van grote arealen⁶. Uit ons onderzoek bleek dat dit plan niet is gerealiseerd.

Vervolgens, heeft het ministerie van LVV in de dienstjaren 2021 en 2022, de overname van het bestaande bedrijf Invitroplants Grassalco N.V. (IVP) opgenomen in haar begroting.

Het ministerie meende door middel van de overname van een reeds bestaande vitro-lab, zorg te dragen voor plantvermeerdering om zodoende de export van landbouwproducten te bevorderen. Het

bedrijf Invitroplants Grassalco N.V. is echter een dochteronderneming van Grassalco N.V., een staatsmijnbouwbedrijf, dat ressorteert onder het Ministerie van Natuurlijke Hulpbronnen.

Tot op heden heeft de overname ook nog niet plaatsgevonden. De plannen met betrekking tot zowel het opzetten van een vitro-lab als de overname van IVP, ter bevordering van de export van landbouwproducten, zijn daarmee niet effectief gebleken.

Tuinbouwkassen

Het telen van tuinbouwproducten in kassen biedt veel voordelen, ook voor de export, en het Ministerie van LVV heeft beleid ontwikkeld om dit te stimuleren. In 2013 schreef het ministerie: *“Telen onder beschermde omstandigheden is één van de technieken die is geïntroduceerd en wordt gecontinueerd en uitgebreid. Vanuit het ministerie is de begeleiding op dit stuk geïntensiveerd en zijn er op verschillende faciliteiten van het ministerie tuinbouwkassen opgezet ter demonstratie van de aanwending daarvan”*⁷. Daarom was in de dienstjaren 2013 - 2022 in de begroting van het Ministerie van LVV de maatregel “Tuinbouwkassen” opgenomen, maar na 2017 is er geen duidelijke relatie met de bevordering van de export⁸ waar te nemen.

Uit ons onderzoek is gebleken dat het ministerie plannen had om negen tuinbouwkassen op te zetten⁹, met als belangrijke taak om te fungeren als modelbedrijven, zodat de techniek in alle Surinaamse ressorten ingang kon vinden. Ook wilde het ministerie trainingen verzorgen aan particulieren en landbouwers en op andere manieren kassenteelt stimuleren.

Het Ministerie van LVV heeft zelf geen analyses gemaakt over de effectiviteit van deze plannen. Er is op het ministerie geen informatie bijgehouden over de voortgang en wij ontvingen ook geen nadere informatie over de uitwerking van de plannen.

Daarom hebben we vier van de genoemde tuinbouwkassen bezocht die door het Ministerie van LVV zijn opgezet, en hebben daarbij gesproken met medewerkers. Op die manier zijn we nagegaan of de tuinbouwkassen daadwerkelijk fungeren als modelbedrijven. Wij hebben echter geconstateerd dat de tuinbouwkassen in de ressorten Kwatta en Wanica door de jaren heen niet onderhouden zijn en in een bouwvallige staat verkeren. De sproeiers in de tuinbouwkassen zijn defect en er ontbreekt een afdekking. Wel worden hierin nog enkele groentesoorten geteeld. De tuinbouwkassen op het hoofdkantoor van het Ministerie van LVV zijn daarentegen gerenoveerd. Dat is gebeurd met behulp van een lening van IDB waarna de kassen zijn voorzien van schaduwgaas en een plastic bedekking. De gerenoveerde kassen zijn echter nog niet technisch opgeleverd en waren bij sluiting van dit onderzoek nog niet in gebruik genomen.

Het Ministerie van LVV heeft in 2013 dus inderdaad tuinbouwkassen opgezet. De landbouwers hebben in de eerste jaren na opzet van de tuinbouwkassen wel belangstelling getoond, maar later zijn de kassen in verval geraakt. De modelkassen bleken ook niet helemaal geschikt voor ons tropisch klimaat. Er ontstonden ventilatieproblemen, waardoor de groei van de plantjes werd belemmerd¹⁰. De plannen voor tuinbouwkassen zijn tot dusver niet effectief gebleken.

Stichting Nationale Rijstonderzoeksinstituut /Anne van Dijk Rijst Onderzoeksinstituut Nickerie (SNRI/ADRON)

Rijst is het belangrijkste landbouw exportproduct van Suriname¹¹. In de periode 2013 - 2022 leverde rijst meer dan 50% op van de totale export van landbouwproducten¹².

In de dienstjaren 2013 - 2022 heeft SNRI/ADRON jaarlijks subsidie ontvangen van het Ministerie van LVV. Primair verdient de stichting haar geld door het verkopen van zaaigoed aan rijstproducenten. Omdat de inkomsten uit die verkoop onvoldoende zijn, verstrekt het ministerie subsidie om het functioneren van de stichting mogelijk te maken. Uit ons onderzoek blijkt dat het bedrag dat deze stichting jaarlijks ontvangt, fors lager is dan wat zij aanvraagt bij het ministerie (ongeveer 40% van het aangevraagde bedrag).

Daarnaast heeft de stichting in 2021 en 2022 extra financiële middelen ontvangen van het Ministerie van LVV, respectievelijk SRD 559.428,00 en SRD 3.291.624,12 om de salariskosten te dekken.

De begrotingen in de periode 2013 – 2022 van het Ministerie van LVV bevatten vijftieng (25) plannen betreffende de veredeling van rijstrassen en de ontwikkeling van technologie, waarvan ongeveer 75% niet zijn gerealiseerd.

In de afgelopen 24 jaren heeft SNRI/ADRON ongeveer 3000 (rijstras)kruisingen succesvol uitgevoerd, waarvan drie rassen, te weten: ADRON-125, ADRON-128 en ADRON-130, op grote schaal worden verbouwd door de rijstboeren. In april 2017 zijn de laatste rijstrassen ontwikkeld, namelijk ADRON-DDB-1 en ADRON-DDB-2¹³, maar waarvoor de rijstboeren echter geen interesse hebben getoond.

Uit ons onderzoek is gebleken dat in de pelmolens de gebruikte rijstrassen niet gescheiden worden opgeslagen - er worden namelijk ook buitenlandse rijstrassen gebruikt-, waardoor niet kan worden vastgesteld hoeveel van de geëxporteerde rijst afkomstig is van de ADRON-rijstrassen¹⁴.

Op basis van het bovenstaande hebben we vastgesteld dat de maatregel SNRI/ ADRON niet effectief is geweest in het bevorderen van de export.

Internationale Agrobeurs

Behalve de plannen om zelf landbouwproducten te produceren en zelf faciliteiten op te zetten die moeten leiden tot een toename van de export van landbouwproducten, heeft het Ministerie van LVV in de afgelopen periode ook een beurs georganiseerd om de export van landbouwproducten te stimuleren.

In het dienstjaar 2014 was in de begroting van het Ministerie van LVV het plan opgenomen om een internationale agrobeurs te organiseren en daarbij uitvoering te geven aan de beleidsdoelstelling: “*Suriname, de voedselschuur van het Caribisch gebied*”, door Surinaamse agroproducten en agro-ondernemers aan de internationale markt te presenteren¹⁵. De Internationale Agrobeurs oftewel Caribbean Week of Agriculture (CWA), heeft van 6-12 oktober 2014 plaatsgevonden in Paramaribo, en de beurs was ook bestemd voor regionale agro-ondernemers.

Er was voor dit plan SRD 3.000.000,- begroot, maar wij hebben niet kunnen vaststellen of dit bedrag ook is uitgegeven.

Tijdens de CWA werd er ook een Suriname Agro Food Event (SAFE 2014) gehouden. Dit evenement werd georganiseerd door het Ministerie van LVV in samenwerking met de Kamer van Koophandel en Fabrieken (KKF). Het thema van SAFE 2014 was "*Healthy Food for Development*" en het doel was om aan zowel Surinaamse als buitenlandse actoren binnen de agrarische keten, de gelegenheid te bieden om hun producten tentoon te stellen en zaken te doen met potentiële klanten. Surinaamse agri-business entrepreneurs en agro-producten zouden ook sterk gepromoot worden door middel van mediacampagnes¹⁶.

Wij hebben niet kunnen vaststellen of het doel van de beurs is gehaald, doordat er geen gegevens beschikbaar zijn. Het Ministerie van LVV heeft zelf geen analyse gemaakt van de gehouden beurs om zodoende vast te stellen of er een positief effect is geweest op de export van landbouwproducten naar het Caribisch gebied, in het bijzonder of Surinaamse ondernemers erin geslaagd zijn om contracten te sluiten met buitenlandse afnemers.

5 Effectiviteit van stimulerende financiële maatregelen

Hiervoor zagen we dat de plannen van het ministerie om zelf bedrijven of faciliteiten op te zetten, weinig resultaten hebben opgeleverd. In dit hoofdstuk richten we ons op twee meer recente maatregelen die bedoeld zijn om landbouwbedrijven en exporteurs financieel te ondersteunen met leningen of grants (schenkingen). Hoewel op dit moment nog moeilijk vast te stellen is wat het effect hiervan is, zien we ze wel als kansrijk.

5.1 NOFA (leningen)

Het Ministerie van LVV heeft in haar begrotingen van de dienstjaren 2021 en 2022 geldmiddelen begroot die in de vorm van leningen aan ondernemers en particulieren in de agrarische sector moesten worden verstrekt. In dit kader heeft de regering bij wet een kredietfonds geïnitieerd, '*Nationaal Ontwikkelingsfonds voor Agribusiness (NOFA)*'. De lancering van dit fonds heeft op donderdag 4 augustus 2022 plaatsgevonden bij de Trustbank Amanah, die de financiële middelen beheert.

In het dienstjaar 2022 is door het Ministerie van LVV een bedrag van SRD 10 miljoen in tranches gestort op de rekening van NOFA bij Trustbank Amanah. Deze middelen zijn bedoeld om zowel ondernemers als particulieren in de agrarische sector te ondersteunen bij het bevorderen, vergroten, verduurzamen en verhogen van de kwaliteit van de agrarische productie en de export¹⁷. In januari 2023 is het fonds aangevuld met SRD 93 miljoen door de Staat Suriname.

Uit mediaberichten¹⁸ en informatie van het Ministerie van LVV is gebleken dat in de periode 2022-2024 in totaal 104 leningen zijn goedgekeurd voor een bedrag van SRD 55.386.619 (inclusief de eerdergenoemde SRD 10.000.000). Wij hebben noch van het Ministerie van LVV, noch van NOFA informatie ontvangen aan welke particulieren en bedrijven deze leningen zijn verstrekt. Wij kunnen daardoor ook niet bepalen in welke mate deze leningen aan ondernemers en particulieren een impact hebben op het volume en de waarde van de export.

5.2 SAMAP (grants)

Het Ministerie van LVV helpt boeren, bedrijven en publieke instellingen ook door het aanbieden van schenkingen die de ontwikkeling van duurzame landbouw moeten stimuleren. Dit wordt mogelijk gemaakt door het project '*Suriname Agriculture Market Access Project (SAMAP)*' dat onder leiding staat van het Ministerie van LVV, uitgevoerd door de Food and Agriculture Organization (FAO) van de Verenigde Naties en gefinancierd door de Europese Unie (EU)¹⁹. SAMAP heeft als hoofddoel de duurzame ontwikkeling van landbouw in Suriname te bevorderen door meer concurrerende en veiligere productie, alsmede een grotere markttoegang voor zowel groenten en fruit als wortel- en knolgewassen. Het project is gestart in 2018 en is verlengd tot en met 31 december 2024.

SAMAP maakt gebruik van de “Matching Grants Facility (MGF)²⁰”. De matching grants zijn ter ondersteuning van de aankoop van apparatuur voor de productie en verwerking van landbouwproducten. De FAO/SAMAP schaft namens de ontvanger de benodigde apparatuur aan, maar vraagt wel een eigen bijdrage. Het gaat om ‘small grants’ aan kleine individuele landbouwers voor maximaal USD 5.000 en ‘large grants’ aan producentenverenigingen, organisaties, coöperaties en landbouwbedrijven tot een maximum van USD 300.000.

Uit rapportages blijkt dat er tot en met 2022 in totaal 228 kleine- en grotere grants zijn verstrekt.

Project SAMAP helpt landbouwers hun productieproces op gang te brengen, door het verstrekken van grants. Of dit al heeft bijgedragen aan de export van landbouwproducten aan het Caribisch gebied, kunnen we (nog) niet vaststellen. SAMAP loopt af in december 2024.

6 Alternatieve bestedingen

In de vorige hoofdstukken zagen we dat een groot deel van de projecten van het ministerie om zelf landbouwproducten te produceren of zelf een faciliteit op te zetten, niet zijn gelukt. Een van de verklaringen daarvoor is dat het Ministerie van LVV de financiële middelen voor die plannen aan iets anders heeft uitgegeven, hetgeen in 2021 en 2022 heeft plaatsgevonden. Zo heeft het Ministerie van LVV in het dienstjaar 2021 een groot deel van de financiële middelen die bestemd waren voor een aantal van de eerder besproken exportbevorderingsmaatregelen aangewend in de vorm van een subsidie en lening voor de redding van de grootste bananenexporteur FAI. Een veel kleiner deel van het geld kwam daarnaast terecht bij rijstveredelaar SNRI/ ADRON.

Het ministerie heeft in het dienstjaar 2022 opnieuw financiële middelen die bestemd waren voor andere exportbevorderingsmaatregelen uitgegeven aan FAI en in mindere mate aan SNRI/ ADRON. In dit hoofdstuk bespreken we de impact van deze beslissingen.

6.1 Subsidie en lening Food and Agricultural Industries N.V.

De export van bananen is een van de voornaamste agrarische subsectoren in Suriname. De belangrijkste Surinaamse speler in de bananenexport is het parastataal bedrijf 'Food and Agricultural Industries N.V. (FAI)'. Tot 2020 was deze bananenproducent in handen van het Belgisch bedrijf Univeg. In 2020 maakte deze onderneming bekend de bedrijfsactiviteiten stop te zetten. Het Ministerie van LVV heeft naar aanleiding van dit besluit in 2020 besloten om FAI over te nemen. Sindsdien is FAI volledig in handen van de Surinaamse overheid.

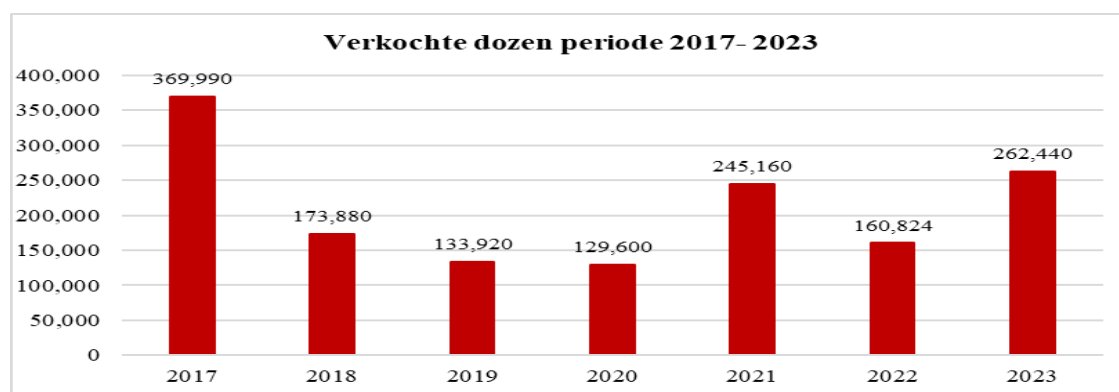
Om FAI te laten voortbestaan en daarmee de productie en export van bananen te continueren, heeft het ministerie in de jaren 2021 en 2022 veel extra financiële middelen vrijgemaakt.

Zo ontving FAI in 2021 en 2022 ruim SRD 34 miljoen subsidie per jaar van het Ministerie van LVV. Dit geld is uiteindelijk voornamelijk aangewend voor het doorbetalen van personeel.

Daarnaast verstrekte het Ministerie van LVV in 2021 ook nog een lening ter waarde van SRD 31.277.325,00 aan FAI en een bedrag van SRD 5.022.675,00 als een extra subsidie.

Deze extra uitgaven aan FAI hebben grote gevolgen gehad voor de financiële middelen die het Ministerie van LVV beschikbaar heeft gehad voor (andere) exportbevorderingsmaatregelen (zie paragraaf 6.2). Wij zijn nagegaan hoe de afzet van bananen door FAI naar het Caribisch gebied is verlopen in de periode 2017-2023.

Figuur 2: Aantal verkochte dozen bananen door FAI naar het Caribisch gebied over de periode 2017-2023*

Bron: FAI N.V., 12 juni en 7 juli 2024

*In de periode 2017-2020 was FAI onder beheer van UNIVEG en vanaf 2021 kwam het beheer van FAI N.V. bij het Ministerie van LVV terecht.

We zien in 2017 een piek in de export van bananen, daarna is er een terugval tot 2020 en een voorzichtig herstel vanaf 2021. Na de overname van FAI door het Ministerie van LVV in 2020, zien we dat er sprake is van herstel, hoewel het niveau van 2017 niet meer werd gehaald. In 2022 is er opnieuw een daling van de bananenexport in vergelijking met 2021, maar in het dienstjaar 2023, is er een stijging.

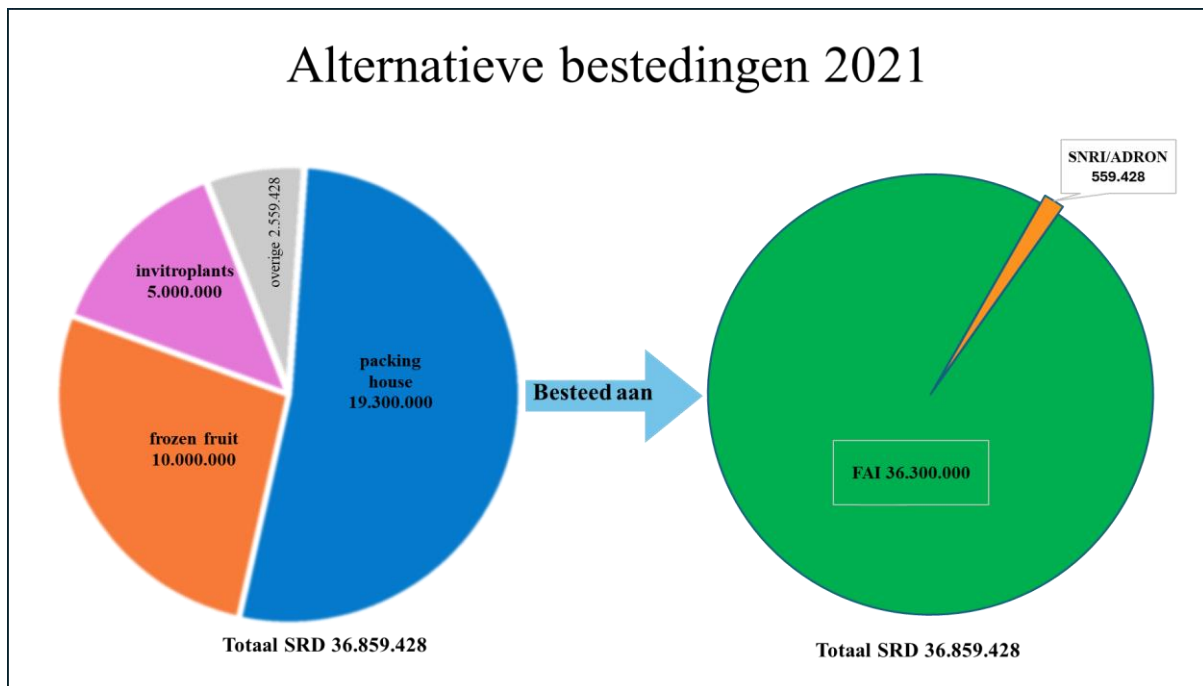
Volgens FAI hebben het resultaat van de ontvangen financiële middelen in 2021 en 2022, geleid tot een toename van de export naar het Caribisch gebied in 2023²¹. Wij hebben niet kunnen toetsen of deze causale relatie ook daadwerkelijk bestaat. Het is mogelijk dat de overname en overheidsinvesteringen daaraan hebben bijgedragen, maar daarover hebben we geen zekerheid. Ook andere factoren spelen daarbij vermoedelijk een rol.

6.2 De gevolgen van de alternatieve bestedingen

In hoofdstuk 4 hebben we gezien dat de maatregelen Packing House, vitro-lab (Invitroplants) en Frozen Fruit, die in het dienstjaar 2021 ook onderdeel waren van het Programma 'Landbouw infrastructuur en exportpromotion', niet zijn uitgevoerd. De financiële middelen die bedoeld waren voor de eerdergenoemde maatregelen, zijn vooral gebruikt als een lening en aanvullende subsidie aan FAI.

Figuur 4 is een weergave van de alternatieve bestedingen van het Programma 'Landbouw infrastructuur en exportpromotion' in 2021.

Figuur 4: Alternatieve bestedingen 2021

Bron: Begrotingsrekening 2021 en document specificatie verevende cijfers 2021

In het dienstjaar 2021 is voor het Programma 'Landbouw infrastructuur en exportpromotion', in totaal SRD 36.859.428 gerealiseerd. Uit ons onderzoek is gebleken dat dit bedrag zou worden aangewend voor het opzetten van de Packing House, het bedrijf Frozen Fruit, de overname van het bedrijf Invitroplants en overige activiteiten.

Er vond echter een bestemmingswijziging plaats, waarbij een aanzienlijk deel, 98% van de financiële middelen ter waarde van SRD 36.300.000 werd besteed aan het Programma FAI en een summier deel van 2% ter waarde van SRD 559.428 aan SNRI/ADRON.

In het dienstjaar 2022 heeft het ministerie ook extra financiële middelen (30%) van het Programma 'Landbouw infrastructuur en exportpromotion' besteed aan FAI en SNRI/ADRON, respectievelijk, SRD 9.498.352,00 aan FAI (22%) en SRD 3.291.624,12 aan SNRI/ADRON (8%).

In 2021 en 2022 zijn de financiële middelen dus niet besteed aan maatregelen van het Programma 'Landbouw infrastructuur en exportpromotion', die moesten bijdragen aan een toename van de export van landbouwproducten naar het Caribisch gebied, maar voornamelijk aan de FAI. Want FAI had extra financiële middelen nodig voor het kunnen voortzetten van haar bedrijfsactiviteiten. Het Ministerie van LVV heeft deze extra uitgaven ten laste doen komen van maatregelen die moesten bijdragen aan een toename van de export van landbouwproducten naar het Caribisch gebied.

Wel moeten we hier bedenken dat het zeer aannemelijk is dat de export van landbouwproducten zonder de redding van FAI zou zijn teruggevallen naar een lager niveau. In die zin zijn de gelden ten goede gekomen aan de export.

7 Overzicht effectiviteit exportbevorderingsmaatregelen

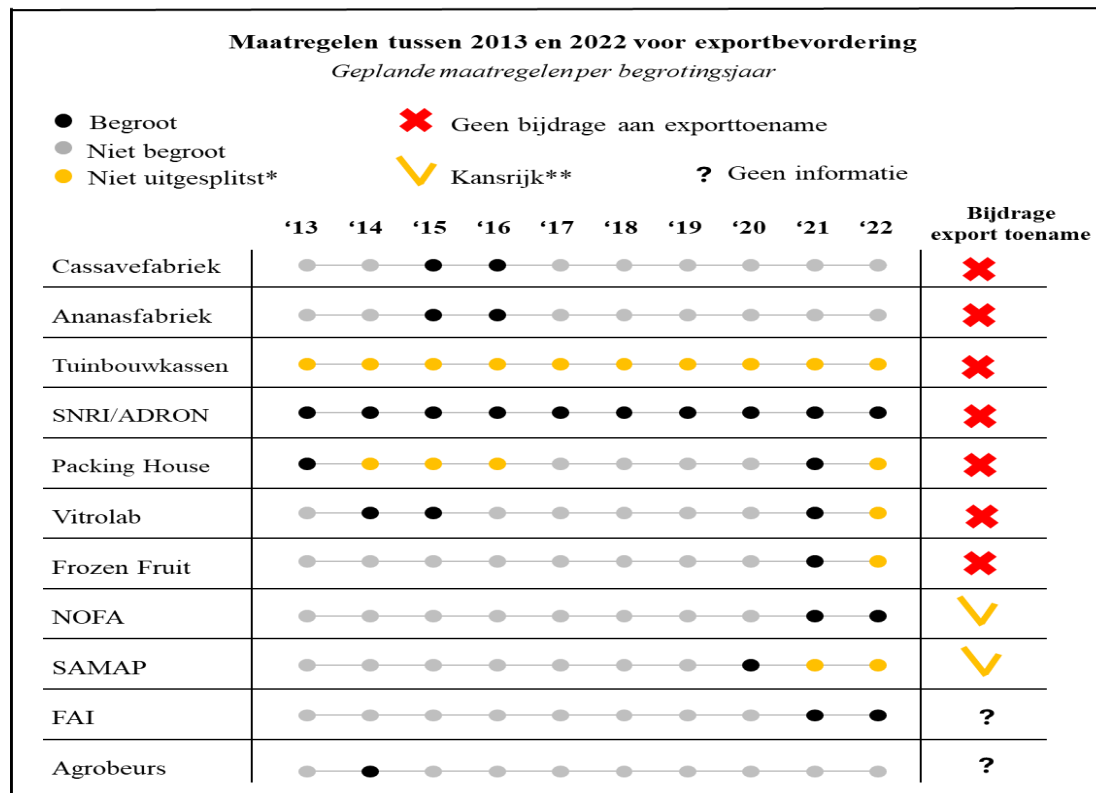
Met ons onderzoek zijn we nagegaan of de elf maatregelen die door het Ministerie van LVV in haar begrotingen zijn opgenomen, hebben geleid tot een bijdrage aan de exporttoename van landbouwproducten naar het Caribisch gebied in de periode 2013-2022.

In hoofdstuk 4 tot en met 6 hebben we de resultaten van deze elf maatregelen afzonderlijk beschreven. In dit hoofdstuk geven we een overzicht van de effectiviteit van alle maatregelen gericht op de exportbevordering van landbouwproducten naar het Caribisch gebied.

In figuur 5 zijn onze belangrijkste bevindingen ten aanzien van de effectiviteit van de exportbevorderingsmaatregelen te zien. Bij 7 maatregelen is er geen sprake van een exporttoename van landbouwproducten vanuit Suriname naar het Caribisch gebied in de periode 2013-2022.

Bij de overige 4 maatregelen is de beoordeling moeilijker vast te stellen. Allereerst omdat de effecten van NOFA en SAMAP-maatregelen pas na 2024 zichtbaar zullen zijn. Wel zijn deze maatregelen kansrijk om een bijdrage te leveren aan de exportbevordering van landbouwproducten. Ten tweede is het bij FAI onduidelijk of de overheidsbestedingen hebben geleid tot een daadwerkelijke toename van de export. Het lijkt in dit geval meer te gaan over het garanderen van de bestaande bananenexport van FAI. Ten slotte kan ten aanzien van de maatregel Internationale agrobeurs het resultaat niet worden vastgesteld, vanwege gebrek aan informatie.

Figuur 5: Overzicht van de effectiviteit van maatregelen voor de exportbevordering

Bron: Rekenkamer van Suriname m.b.v. resultaat uit het onderzoek

*Niet uitgesplitst: het exacte begrote bedrag van de maatregel is niet aangegeven

**Kansrijk: vermoedelijk succesvol of veelbelovend

In figuur 5 wordt ook in beeld gebracht in welke dienstjaren (over de periode 2013 - 2022) de maatregelen zijn opgenomen in de respectievelijke begrotingen. Behalve dat hier sprake is van ontbrekende informatie voor de specifieke bedragen die voor een aantal maatregelen zijn gepland (gele bullets in figuur), zien we dat voor een groot aantal maatregelen geldt dat deze maar voor een paar jaar op de begroting zijn terug te vinden (zwarte bullets in figuur).

In de daaropvolgende jaren kiest de zittende minister voor het toekennen aan financiële middelen voor weer andere nieuwe maatregelen. Voor zeer weinig maatregelen wordt dus op langere termijn, elk jaar geld vrijgemaakt. Mogelijk draagt dit ook bij aan de beperkte effectiviteit van deze maatregelen.

8 Conclusies en aanbevelingen

Het streven van de Surinaamse overheid om Suriname tot de 'Voedselschuur van het Caribisch gebied' te maken, is van essentieel belang, omdat de realisatie van dit streven een belangrijke bijdrage kan leveren aan de ontwikkeling van de Surinaamse economie.

In de afgelopen jaren heeft het Ministerie van LVV verschillende maatregelen in zijn begrotingen opgenomen om de landbouwsector een boost te geven en zodoende de export van landbouwproducten te bevorderen.

Op basis van ons onderzoek stellen wij vast dat de pogingen van achtereenvolgende ministers van LVV om Suriname tot de voedselschuur van het Caribisch gebied te maken tot dusver geen succes hebben gehad. De export van landbouwproducten naar het Caribisch gebied is per saldo gedaald en maatregelen om de export te bevorderen hebben nauwelijks effect gehad.

Het beleid van achtereenvolgende ministers van LVV heeft nauwelijks bijgedragen aan een toename van de export.

Ons onderzoek wijst uit dat 7 van de 11 exportbevorderingsmaatregelen niet hebben geresulteerd in een stijging van de export. Voor 2 stimulerende financiële maatregelen geldt dat we het kansrijk achten dat deze een bijdrage kunnen leveren, maar dat de effecten nog moeten blijken in de toekomst. Bij de overige twee maatregelen kon het resultaat niet worden vastgesteld.

Uit macrocijfers blijkt dat de export van landbouwproducten naar het Caribisch gebied gedurende de onderzoeksperiode per saldo is afgenomen

Er is geen sprake van een structurele toename van de export van landbouwproducten naar het Caribisch gebied. Volgens de exportdata is er voor alle Surinaamse landbouwproducten samen, juist sprake geweest van een daling van de exportwaarde naar het Caribisch gebied in 2022.

Een aanzienlijk deel van beschikbare middelen is besteed om bestaande export te behouden.

De minister van LVV nam in het dienstjaar 2021 een ingrijpend besluit door een aanzienlijk deel van de financiële middelen voor exportbevordering te gebruiken om het bestaande exportbedrijf FAI te behouden. Hoewel hierdoor het geld niet aan andere maatregelen voor exportbevordering uitgegeven kon worden, heeft dit gewaarborgd dat een groot deel van de bananenexport niet is weggefallen.

Op basis van de conclusies van dit onderzoek kan de Rekenkamer de volgende aanbevelingen aan de minister van LVV voorleggen:

- Formuleer concrete (specifieke en meetbare) doelen ten aanzien van de beoogde resultaten van het exportbeleid voor landbouwproducten.
- Zorg voor een gedegen documentatie van geplande en uitgevoerde maatregelen opdat het mogelijk wordt om deze goed te evalueren.
- Zet in op meer stimulerende financiële maatregelen voor exporteurs in plaats van maatregelen waarmee de overheid zelf landbouwexportbedrijven opricht of overneemt.

9 Bestuurlijke reactie en nawoord

De Rekenkamer heeft op 18 december 2024 van de minister van LVV, een schrijven ontvangen, met als kenmerk 4645/24 d.d. 17 december 2024 als reactie op het conceptrapport inzake het doeltreffendheidsonderzoek met het thema: "Suriname als voedselschuur van het Caribisch gebied. Het resultaat van 10 jaren exportbevorderingsbeleid van landbouwproducten".

In paragraaf 9.1 wordt de reactie van de minister in zijn geheel weergegeven en dit hoofdstuk sluiten wij af met een nawoord van de Rekenkamer.

9.1 Bestuurlijke reactie minister van LVV

De reactie van de minister van LVV is als volgt:

"Middels deze wil ik u van harte bedanken voor het rapport "Suriname als voedselschuur van het Caribisch gebied". Wij begrijpen de opdracht welke u heeft gehad om binnen de laatste 10 jaar o.a. de resultaten van exportvermeerdering te meten binnen het kader van doelmatigheid en doeltreffendheid van de bestedingen. De onvolledige beschikbaarheid van informatie, de wisseling van de wacht, het verschil in beleidsinzichten, de stelling van prioriteiten, de uitdagende uitvoercapaciteit en de (tijdig) beschikbaarheid van middelen zijn de redenen geweest dat het gewenste doel nog niet is bereikt.

Voorgesteld wordt om binnen elk beleidsdoel, jaar rapporten uit te brengen en deze jaarlijks te evalueren zodat de informatie volledig is en derhalve een goede evaluatie kan plaatsvinden voor een verbeterde, efficiënte, doelmatige en doeltreffende besteding van de begroting".

9.2 Nawoord Rekenkamer van Suriname

De Rekenkamer van Suriname heeft dit onderzoek op eigen initiatief en onafhankelijk uitgevoerd, gericht op het beleid van het Ministerie van LVV. Middels dit onderzoek hebben wij kunnen toetsen in hoeverre het beleid inzake exportbevordering naar het Caribische gebied is uitgevoerd en gerealiseerd. Wij zijn erkentelijk dat de minister heeft aangegeven dat door tal van redenen het beleid niet volledig tot uitvoer is gekomen.

De Rekenkamer juicht de door de minister voorgestelde initiatieven toe en kijkt vol verwachting uit naar de resultaten ter verbetering van de doeltreffendheid van het gestelde beleid.

Bijlage 1: Methodologische verantwoording

Standaarden

Als lid van de International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSAI) voert de Rekenkamer haar controlewerkzaamheden uit op basis van International Standards of Supreme Audit Institutions (ISSAIs). Het doeltreffendheidsonderzoek is uitgevoerd in overeenstemming met de International Standards for Supreme Audit Institutions voor Doelmatig- en Doeltreffendheids-onderzoek ISSAIs 300 en 3000.

De onderzoeksvragen

Hoofdvraag:

Heeft het beleid van het Min LVV in de periode 2013-2022 bijgedragen aan een toename van de export van landbouwproducten naar het Caribisch gebied?

Deelvragen:

1. Heeft het ministerie concrete doelen geformuleerd met betrekking tot de exportbevordering van landbouwproducten naar het Caribisch gebied?
2. Welke maatregelen heeft het ministerie genomen om deze doelen te verwezenlijken?
3. Hebben deze maatregelen geleid tot een toename van de export van landbouwproducten naar het Caribisch gebied?
4. Indien de maatregelen niet hebben geleid tot een toename van voornoemde export, wat zijn de oorzaken?

Voor deelvraag 1 en 3 hebben we normen geformuleerd. Deze normen zijn weergegeven in bijlage 2.

Onderzoeksmethoden

Allereerst hebben we op basis van de begrotingen over 2013-2022 maatregelen geïdentificeerd, die een verband hebben met de export. Voor deze maatregelen hebben wij normen vastgesteld en onderzocht of deze wel of niet zijn gehaald of deels gehaald. Hiervoor hebben wij op basis van documentanalyse, interviews en fysieke observaties ter plaatse bewijs verzameld. Aanvullend hebben wij de exportdata van landbouwproducten geanalyseerd en grafisch weergegeven. Met alle verzamelde informatie zijn we in staat geweest antwoord te geven op de eerdergenoemde vragen en hebben wij de belangrijkste conclusies en aanbevelingen geformuleerd.

Bijlage 2: Normen en bevindingen

Uit de begrotingen van de dienstjaren 2013-2022 zijn alle Programma's geselecteerd die een relatie hebben met exportbevordering. Hierbij is expliciet gelet op de volgende criteria:

1. De vermelding van het woord 'export' in de beleidsprogramma's en maatregelen in de begrotingen van LVV gedurende 2013-2022.
2. Het verband van beleidsprogramma's en maatregelen met export gerelateerde begrippen o.a. internationaal, exporteurs, Caribisch gebied.

Op grond van voornoemde criteria zijn er (zeven) 7 Programma's geselecteerd, waaronder totaal 11 export gerelateerde maatregelen zijn opgenomen. Per maatregel zijn er normen vastgesteld. Het is van belang om te benadrukken dat geen van deze maatregelen in het begrotingsjaar 2012 zijn begroot.

De 7 Programma's zijn:

1. Code 102/0930: Stichting Landbouwontwikkeling Commewijne (SLOC)
2. Code 105/0933: Stichting Nationale Rijst Instituut (SNRI /ADRON)
3. Code 119/0124: Institutionele vormgeving
4. Code 122/0712: Stimulering Private sector
5. Code 130/0714: Stimulering Landbouwsector
6. Code 135/0717: Landbouw infrastructuur en exportpromotion
7. Code 4105 : Food and Agriculture Industries (FAI)

De gehanteerde norm voor deelvraag 1:

Het ministerie heeft concrete doelen geformuleerd ten aanzien van exportbevordering van landbouwproducten naar het Caribische gebied.

Voor deelvraag 3 zijn de gehanteerde normen en het resultaat terug te vinden in het onderstaande overzicht.

Overzicht maatregelen en de bijbehorende normen met het resultaat

#	Maatregelen	Normen	Is de norm gehaald?	Resultaat
1	Packing House	1. Het Ministerie van LVV heeft een operationele Packing House.	Nee	Geen exporttoename
		2. Exporteurs die landbouwproducten exporteren naar het Caribisch gebied, maken gebruik van de Packing House die is opgezet door het Ministerie van LVV.	Nee	

#	Maatregelen	Normen	Is de norm gehaald?	Resultaat
2	Internationale Agrobeurs 2014	1. Het Ministerie van LVV heeft een internationale agrobeurs georganiseerd. 2. Het netwerken heeft geleid tot het sluiten van exportcontracten.	Ja	Geen uitspraak
			Onbekend	
3	Cassavefabriek	1. Het Ministerie van LVV heeft een operationele cassavefabriek. 2. De cassavefabriek heeft geleid tot een toename van de export van cassave producten.	Nee	Geen exporttoename
			Nee	
4	Ananasverwerkingsfabriek	1. Het Ministerie van LVV heeft een operationele ananasverwerkingsfabriek. 2. Er is een toename van export door de ananasverwerkingsfabriek die is opgezet door LVV.	Nee	Geen exporttoename
			Nee	
5	Frozen Fruit Export N.V.	1. Het Ministerie van LVV heeft voorbereidende werkzaamheden verricht voor het opzetten van een fabriek om groente en fruit te verwerken, in te vriezen en te exporteren. 2. Door de voorbereidende werkzaamheden is een fabriek opgezet die heeft geleid tot een toename van de export van landbouwproducten.	Ja	Geen exporttoename
			Nee	
6	Vitro-lab	1. Het Ministerie van LVV heeft een vitro-lab opgezet. 2. Er is sprake van een export toename door het vitro-lab dat is opgezet door het Ministerie van LVV.	Nee	Geen exporttoename
			Nee	
7	Tuinbouwkassen	1. Het Ministerie van LVV heeft negen (9) tuinbouwkassen opgezet die dienen als modelbedrijven. 2. Aan de hand van de modelbedrijven hebben de particulieren tuinbouwkassen opgezet die hebben geleid tot een toename van de export van landbouwproducten.	Deels	Geen exporttoename
			Nee	

#	Maatregelen	Normen	Is de norm gehaald?	Resultaat
8	SNRI/ADRON	1. Het Ministerie van LVV stelt SNRI/ADRON in staat om rijstrassen te veredelen en technologie te ontwikkelen ter verbetering van de kwaliteit van de ontwikkelde rijstrassen.	Ja	Geen exporttoename
		2. De activiteiten voor veredeling van rijstrassen en de ontwikkelde technologie hebben bijgedragen aan een toename van de export van rijst.	Nee	
9	Nationaal Ontwikkelingsfonds voor Agribusiness (NOFA)	1. Het geld is door het Ministerie van LVV overgemaakt op de bankrekening van NOFA.	Ja	Geen uitspraak
		2. Er zijn leningen verstrekt aan landbouwers/exporteurs, die hebben geleid tot een toename van de export.	Onbekend	
10	Food and Agriculture Industries (FAI)	De export door FAI naar het Caribisch gebied is vanaf 2021 toegenomen vanwege de overname door LVV.	Deels	Geen uitspraak
11	Suriname Agriculture Market Access Project (SAMAP)	1. Er zijn grants (schenkingen) verstrekt aan de stakeholders.	Ja	Geen uitspraak
		2. Er is een toename van export door de grants van SAMAP.	Onbekend	

Bron: Begrotingen 2012-2022 van het Ministerie van LVV

Bijlage 3: Bronvermelding

- Wet Rekenkamer Suriname 2019, S.B. 2019 no. 102;
- Wet van de Staatsbegroting van het Ministerie van Landbouw, Veeteelt en Visserij over de periode 2013 tot en met 2022;
- De Comptabiliteitswet (G.B. 1952 no. 111) en Comptabiliteitswet 2019 (S.B. 2019 no.98)
- Het Comptabiliteitsbesluit (S.B. 1953 no. 100)
- Beleidsnota Min LVV 2010-2015
- Beleidsnota Min LVV 2016-2021
- Meerjaren Ontwikkelingsplan van 2012-2016 en 2017-2021
- Herstelplan 2020-2022
- https://surinamenieuwscentrale.com/landbouwers-ontvangen-eerste-set-landbouwmachines-en-diensten-samap#google_vignette, 24 augustus 2021

Bijlage 4: Eindnoten

- ¹ Min van LVV: Wet Staatsbegroting S.B. 2017 no. 104, pag. 5
- ² Suriname is sinds 4 juli 1995 lid van de CARICOM
- ³ De CARICOM is een intergouvernementele organisatie met als doel het bevorderen van samenwerking, onderlinge handel en economische integratie en coördinatie van buitenlands beleid tussen haar lidstaten met als achterliggende idee de ontwikkeling binnen de lidstaten en van de regio te versterken.
- ⁴ Fruit inclusief export van bananen
- ⁵ IDB-rapport 2017 Analysis-of-Agricultural-Policies-in-Suriname en <https://surinamenieuwscentrale.com/> [ANALYSE: De neergang van de Surinaamse Cassavefabriek – Waar ging het mis? | Suriname Nieuws Centrale](#)
- ⁶ Min van LVV: S.B. 2014 no. 133 Wet Staatsbegroting pag. 17 & S.B. 2015 no. 120 Wet Staatsbegroting pag. 14
- ⁷ S.B. 2013 no. 71 Wet Staatsbegroting pag. 5 Min van LVV
- ⁸ In de begroting van de dienstjaren 2018-2022 ontbrak voornoemde samenhang en wij hebben om die reden laatstgenoemde periode verder buiten beschouwing gelaten en ons gericht op de periode 2013-2017.
- ⁹ <https://www.groentennieuws.nl/article/93150/lvv-minister-neemt-eerste-surinaamse-tuinbouwkas-in-gebruik/>
- ¹⁰ middels interviews informatie ontvangen van aanwezige medewerkers tijdens de waarneming
- ¹¹ www.snri-adron.com/downloads: Aleisi tori - nummer 2 pag. 1
- ¹² exportdata afdeling landbouwstatistiek (Min van LVV)
- ¹³ [Veredeling \(snri-adron.com\)](http://Veredeling(snri-adron.com))
- ¹⁴ Mail: 30 juli 2024; Document: “SNRI-Informatie voor Rekenkamer”
- ¹⁵ Wet op de Begroting en de Begrotingsrekening Ministerie van LVV 2014 & Memo:
- ¹⁶ Website: gov.sr. Ministerie van LVV : Agro processing
- ¹⁷ Wet Nationaal Ontwikkelingsfonds voor Agri-business (NOFA) artikel 3
- ¹⁸ [Starnieuws - Overgroot deel aanvragen NOFA-fonds onvolledig](#) 19 Jan 2024
- ¹⁹ Sustainable-agriculture-development-Suriname SAMAP.pdf
- ²⁰ De Matching Grant Facility (MGF) is een fonds dat kleine boeren en agrobedrijven in Suriname ondersteunt in de vorm van productie en/of verwerking apparatuur verstrekt aan gegadigden die hiervoor in aanmerking komen.
- ²¹ FAI ingevulde vragenlijst d.d. 12 juni 2024

Rekenkamer van Suriname

A : Waterkant 28

T : 475585

E : rekenkamer@rekenkamer.gov.sr

W : www.rekenkamer.sr